

ISONKYRÖN KANSANOPETUKSEN ALKUVAIHEET

W. Rantoja

Ihmisen kohtalo saattaa joskus olla syvästi murheellinen: juuri silloin, kun hän on valmistumassa suorittamaan elämäntyötään, hänet temmataan sinne, mistä ei enää paluuta ole. Näin onnettomasti kävi *Mauno Olavi Soinille*, jonka arvokas laudatur-kirjoitus Isonkyrön kansanopetuksesta 1800-luvulla jäi lahjakkaan nuoren miehen ainoaksi muistomerkitseksi eteläpohjalaiseen ja kouluhistorialliseen kirjallisuuteemme. Hänessä kotimaakunta menetti lupauksen, joka tiedemieskutsumuksena väläytti linjaa sangen hedelmälliseen elämäntyöhön.

Mauno Olavi Soini syntyi kauppiaan poikana Nurmossa joulukuun 12 päivänä 1905, kävi koulun Seinäjoella ja tuli ylioppilaaksi 1927. Hän opiskeli aluksi teologiaa, mutta havaitessaan että hänestä saattaisi tulla ainoastaan leipäpappi, hän rehellisenä ja tinkimättömänä eteläpohjalaisena luonteena siirtyi yliopistossa historiallis-kielitieteelliseen tiedekuntaan ja luki pääaineenaan suomenkieltä ja historiaa aikoen valmistua näiden aineiden opettajaksi, vaikka tiedemieskutsumus samalla väikkyi hänen mielessään. Mutta valmistuessaan filosofiankandidaattitutkintoon hän joutui piilevän keuhkotaudin uhriksi, sai verensyöksyn ja erosi elämästä kauneimmassa nuoruudessaan joulukuun 8 päivänä 1932.

Mauno Olavi Soinin harrastukset viittasivat lähinnä tieteelliseen kotiseutututkimukseen, joka kohdistui lähinnä kansanopetuksen historiaan. Hänen hyväksytyt, 80 konekirjoitettua sivua ja liitteitä käsittävä laudatur-kirjoituksensa »*Kansanopetuksesta Isossakyrössä 1800-luvulla*» on huoliteltu, perusteellinen ja pätevä, suoraan alkulähteisiin pohjautuvat tutkimus, jolla on tärkeä merkitys Etelä-Pohjanmaan kansanopetusolojen varhais historian selvittelyssä. Koska sitä on olemassa ainoastaan yksi ainoa kappale, joka on nuoren tutkijavainajan omaisten hallussa, on

meillä suoranainen velvollisuus pelastaa se unohduksesta ja lyhyesti selvittää, mitä se sisältää. Se on niin tärkeä kirja, että se olisi välttämättä saatava painetuksi, mutta toistaiseksi siihen ei liene olemassa mahdollisuuksia.

Kirjassa on aluksi laajahko ja selväpiirteinen johdanto, jossa käsitellään maamme kansanopetuksen kehitystä aina roomalais-katoliselta ajalta lähtien, kunnes päästään vuoden 1866 kansakouluasetukseen, jossa koulujen perustaminen jätettiin kuntien huoleksi. Taistelu valistuksen ja vanhoillisuuden välillä oli leimannut suomalaisen kansakoulun syntyvaiheita maaseudulla, ja sama taistelu jatkui edelleen kunnissa, jossa kansallisen heräämisen keväiset voimat murtautuivat esille myös tätä kansanopetuksen parantamista harrastavaa uomaa pitkin. Näin kävi myös Iossakyrössä, jonka kansanopetusolojen kehitystä tekijä lähtee seuraamaan rippikoulusta ja lukkarinkoulusta alkaen.

Vuodesta 1763 oli rippikoulun pito asetettu kaikkien pappien velvollisuudeksi. Sen ohella lukkarinkoulu, jossa suntio v. 1781 vahvistetun Isonkyrön pitäjänkokouksen päätöksen mukaisesti toimi lukkarin apuna, oli pitäjässä ainoa yleinen koulu, jossa oppilaat kävivät keväisin aina 6 tai 7 viikkoa kerrallaan. Vasta joulukuussa 1846 Isonkyrön pitäjänkokous pastori ja runoilija Lars Stenbäckin aloitteesta päätti ottaa Isoonkyröön ja sen silloiseen kappeliseurakuntaan Ylistaroon ensimmäiset kiertävät lastenopettajat, joiden piti antaa »etenkin köyhille ja orvoille» opetusta tavaamisessa ja sisäluvussa 1½ viikkoa keväällä ja yhden viikon syksyllä paikassaan. Ensimmäiseksi lastenopettajaksi Isoonkyröön valittiin Johan Hjerppe. Talvella oppilaiden piti osallistua kinkereille, joissa papisto kuulusteli heidän taitoaan.

Mutta läheskään kaikkia lapsia ei sittenkään saatu kouluun. Vanhat ennakkoluulot pitäjässä murtautuivat hyvin hitaasti. Lasten opetusta ei vielä kansan laajoissa kerroksissa pidetty tarpeellisena. Tilanne muodostui niin häpeälliseksi, että pitäjässä oli suuri joukko jopa 20-vuotiaita nuoria, joita ei tietämättömyytensä ja heikon lukutaitonsa vuoksi voitu ottaa rippikouluun eikä laskea Herran ehtoolliselle. Siksi piti lähes kymmenen vuotta myöhemmin perustaa erikoisia »laiskankouluja», joissa tuollaisia junkkareita 4—6 viikon ai-

kana opastettiin lukutaidon vaikealle ja ohdakkeiselle tielle. Laiskankouluun piti lukutaidottomien nuorten mennä jopa ruumiillisen kurituksen uhalla, koska muut pakotuskeinot useissa tapauksissa olivat jääneet tehottomiksi.

Seuraavana portaana Isonkyrön opetusolojen kehityksessä oli pitäjänkoulu eli Durchmanin koulu, jota herännäisiin lukeutuva ylistarolainen Johan Lintala piti Isonkyrön vanhassa kirkossa pari-kolme viikkoa kerrallaan. Hänellä oli jopa pari-kolmesataa oppilasta, jotka tavasivat Uutta Testamenttia niin, että vanhan kirkon jyrkevät kiviseinät kajahelivat. Mutta tämä koulu oli toiminnassa ainoastaan muutamia vuosia 1850-luvun puolivälistä alkaen.

Keväällä 1856 rovasti Lars Stenbäck, tunnettu runoilija ja herännäissuunnan kansansivistysmies, perusti Isoonkyröön kylä- eli sunnuntaikouluja, joissa kesällä sunnuntaisin ja talvella jonakin muuna viikonpäivänä luettiin sisältä joko Uutta Testamenttia tai Raamatunhistoriaa ja ulkoa katekismusta. Myös virsiä veisattiin ja opittiin ulkoa, koska rovasti Stenbäckin sydämellä oli myös seurakuntaveisuun parantaminen. Kotiläksyjäkin annettiin oppilaille. Tämä koulumuoto herätti isokyröläisissä sellaista mielenkiintoa, että v. 1857 pidetyssä pitäjänkokouksessa päätettiin kiertävien lastenopettajien pitämät kiertokoulut lakkauttaa ja ottaa nämä sunnuntaikoulut seurakunnan kustannettavaksi. Vuonna 1869 oli pitäjässä 13 tällaista sunnuntaikoulua, joiden opettajina oli 7 koulumestaria. Erikoisen etevinä sunnuntaikoulun opettajina ovat jääneet muistiin Juho Knuutman jolle napuenkyläläiset lahjoittivat kiitollisuutensa osoitukseksi kauniin lampun, ja Maria Katajasaari, jolle Korttesluomalla lahjoitettiin kahvitarjotin kalustoineen.

Tällä kannalla seurakunnallinen kansanopetus pysyi Isossakyrössä vuoteen 1885, jolloin sunnuntai- eli kyläkoulut lakkautettiin kuntakokouksen päätöksellä ja tilalle perustettiin kiertokouluja, joissa opetettiin sisäluvun ja kristinopin lisäksi myös laskentoa, kirjoitusta ja »esittelemällä

eli kertomalla» myös maantietoa ja Suomen historiaa. Kuntaan muodostettiin neljä kiertokoulupiiriä ja otettiin neljä opettajaa. Tällaisina kiertokoulut säilyivät pitäjässä 1900-luvulle asti.

Mutta kaiken tämän kehityksen ulkopuolella Isossakyrössä oli jo varhain toiminnassa nykyistä kansakoulua ennakoiava oppilaitos. Orisbergin kartanon omistaja, vuorineuvos Lars Magnus Björkenheim — nykyisen maanviljelysneuvos Lars Björkenheimin isoisä — oli v. 1828 saanut luvan oman Orisbergin seurakunnan muodostamiseen ja samalla bell-lancasterilaisen vuoro-opetuskoulun perustamiseen. Tämä koko Etelä-Pohjanmaan ensimmäinen kansakoulua vastaava koulu aloitti toimintansa helmikuun 7 päivänä 1831 Orisbergin kartanon pappilarakennuksessa ja sen opettajana tuli olemaan Orisbergin seurakunnan pappi. Ensimmäisenä opettajana oli pastori Frans Mikael Toppelius, toisena Herman Malmberg, kolmantena Birger Wegelius ja viimeisenä edellisen veli Henrik August Wegelius vuoteen 1869, jolloin Orisberg jälleen yhdistettiin Isonkyrön seurakuntaan. Sen jälkeen vuorineuvos L. M. Björkenheimin kuoltua perikunta ylläpiti tätä koulua. Opettajina olivat Kaarle Mauritz Forsman (1869—1870) ja neiti Charlotta Alcenius (1870—1880). Vuonna 1880 tämä bell-lancasterilainen koulu muutettiin nykyaikaiseksi cygnaeuslaiseksi kansakouluksi.

Täältä Orisbergin kansakoulusta, jolla Etelä-Pohjanmaan kansakoululaitoksen historiassa on uranuurtajan asema, haettiin oppia ja esikuvia Etelä-Pohjanmaan ensimmäisiin maaseudun kansakouluihin. Vähäkyröläiset pitivät sitä mallina perustaessaan 1859 Etelä-Pohjanmaan ensimmäisen nykyaikaisen kansakoulun, ja kun Ilmajoelle perustettiin maakunnan toiseksi vanhin kansakoulu 1860 rovasti Kaarlo Rudolf Forsmanin ja ylioppilas Oskar Blomstedtin toimesta, käytettiin siellä mm. kirjoituksen opetuksessa hiekkapöytäniinkuin Orisbergissakin.

Isokyrö sai ensimmäisen nykyaikaisen kansakoulunsa v.

1869. Sen perusti yksityiskouluna maanviljelijä ja kirkkoväärti, talonpoikaissäädyn valtiopäivämies Matti Lakari, joka koulua varten luovutti Valtaalan kylässä olevan talonsa yläkerran. Koulun opettajaksi tuli sen perustajan poika, kolme luokkaa Jyväskylän seminaaria käynyt Johan Lakari. Koulun johtokunnassa olivat perustajan ohella pastori G. F. Pohjola, lautamies Nils Killinen ja talokas Isak Piuhola. Opettajan palkkaukseen saatiin valtion avustusta, mutta kunta ei osallistunut koulun kustannuksiin. Huhtikuun 1 päivänä 1871 koulu lopetti toimintansa. Sen tilalle tuli Isonkyrön kunnan v. 1870 perustama *Ikolan kansakoulu*, joka kuitenkin saattoi aloittaa toimintansa omassa koulurakennuksessa vasta tammikuussa 1875. Poikien opettajana toimi opettajakoulu Tuomas Koskinen ja tyttöjen opettajina seurakunnan kirkkoherra O. W. Forsmanin tyttäret, neidit Anni ja Betty Forsman, jotka vapaaehtoisesti tarjoutuivat tähän tehtävään, koska tyttöjä tulvahti odottamattoman paljon tähän kouluun, joka oli perustettu »pääasiassa poikia varten».

Ikolan kansakoulun varhaishistoria on täynnä pitkäjänteistä kamppailua erilaisten etupyyteiden ja mielipiteiden välillä, eikä tästä vaiheesta puutu edes koomillisia piirteitä. Tässä koulussa ovat kasvatustyötä sen varhaisvaiheessa suorittaneet mm. opettajat O. S. Söderholm, Juho Olof Lehto ja Edla Outonen.

Lähes 15 vuotta Ikolan kansakoulu oli Isossakyrössä ainoa kunnan kannattama kansakoulu. Seuraavana aloitti toimintansa *Valtaalan kansakoulu* syksyllä 1889 Juho Mau-nukselan talon alakerrassa, samassa talossa, jonka yläkerrassa Lakarin Matin koulu oli toiminut parikymmentä vuotta aikaisemmin. Se perustettiin yksityisten, lähinnä maanviljelijä Juho Tuuran aloitteesta ja toimi yksityiskouluna, kunnes se ankarasta vastarinnasta huolimatta kuntakokouksessa jo saman vuoden lopussa otettiin kunnan kannattamaksi kouluksi. Sen ensimmäisenä opettajana toimi koulun perustajan poika Juho Kustaa Tuura. Oma talo saatiin koululle vuonna 1895.

Seuraavana perustettiin *Alapääkunnan kansakoulu*, joka sai oppilaansa Ritaalan ja Palhojaisten kylistä. Koulua varten pidettiin syksyllä 1889 arpajaiset maanviljelijä Aatami Kuninkaan suuressa tuvassa. Seuraavana vuonna kuntakouksessa koulu päätettiin perustaa, ja se aloitti toimintansa lokakuun 1 päivänä 1890. Neljä vuotta myöhemmin tämäkin koulu sai oman talon. Tässä koulussa ovat pidettyinä opettajina toimineet mm. Matti Kujala ja Jaakko Halme.

Lehmäjoen kylässä oli jo v. 1880 kerätty pohjarahastoa kansakoulua varten, mutta pitkälliset erimielisyydet ja riitaisuudet lykkäsivät sen perustamista vuosi vuodelta — koulun ensimmäiset rakennushirretkin mätänivät metsään. Vasta joulukuussa 1897 pidetyssä kuntakouksessa päätettiin perustaa Lehmäjoen kansakoulu, joka syksyllä 1896 oli aloittanut toimintansa Juho Nikulan talossa. Koulun paikasta riideltiin jatkuvasti, joten vasta v. 1898 saatiin koululle oma talo. Ensimmäisenä opettajana toimi seurakunnan kanttori Jaakko Passinen, joka aikanaan oli koko Etelä-Pohjanmaan johtavia musiikkimiehenä ja myös opettajana saavutti hyvän maineen. Pitkän päivätyön Lehmäjoen kansakoulussa suoritti opettaja Matti Saario, joka sai lukea kasvateikseen melkein kokonaisen sukupolven.

Edellä on jo tullut mainituksi, että Orisbergin kartanon bell-lancasterilainen vuoro-opetuskoulu muutettiin kartanon uuden isännän, maanviljelysneuvos Edvard Björkenheimin toimesta v. 1880 nykyaikaiseksi kansakouluksi, jota kartanon omistaja piti yllä kuten aikaisemminkin, mutta jolle saatiin kuitenkin valtion avustusta. Se ei siis kuulunut kunnan ylläpitämiin kansakouluihin, vaikka se täytti Isossakyrössä täysin samaa tehtävää kuin muutkin kansakoulut. Opetus tapahtui siellä sekä suomeksi että ruotsiksi, kunnes koulu muutettiin syksyllä 1884 kokonaan suomenkieliseksi. Ensimmäisenä opettajattarena oli koulussa tämän kehitysvaiheen aikana syksystä 1880 alkaen neiti Eva Sofia Hallsten ja seuraavasta vuodesta kevääseen 1886 neiti Nanny Georgina

Lundgren. Syksyllä 1886 tuli koulun opettajaksi neiti Eufrosyne Novodvorsky, joka täällä Orisbergin kansakoulussa suoritti pitkän ja sangen hedelmällisen työpäivän. Neiti Novodvorsky luetaan Isonkyrön kansanopetuksen merkkihenkilöihin, niin siunauksellinen hänen vaikutuksensa monina vuosikymmeninä on ollut.

Viime vuosisadan päättyessä oli siis Isonkyrön kansakoululaitokselle luotu luja pohja: kunta piti yllä neljää kansakoulua ja näiden lisäksi yhdessä Ylistaron tytärkunnan kanssa kahta kansakoulua, nimittäin v. 1896 Ylistaron Kitiñojalle perustettua kansakoulua, jonka ensimmäisenä opettajana toimi isokyröläinen Samuel Ristiluoma, ja v. 1899 Ylistaron Untamalaan, suureen herännäiskylään, perustettua Untamalan kansakoulua, jonka ensimmäinen opettaja oli Alfred Lähde Loimaalta. Sitäpaitsi Orisbergin kansakoulu piti huolta suuren kartanon ja sen ympäristön lastenopetuksesta. Tälle perustalle on oppivelvollisuuskoulu Isossakyrössä sen jälkeen rakentunut.

Kansakoulujen perustaminen Isossakyrössä niinkuin yleensä muuallakin Etelä-Pohjanmaalla oli ensin monen vaiivan takana, ja kun koulu oli saatu perustetuksi tavallisesti kuntakokouksessa tapahtuneen äänestyksen jälkeen, saattoi vielä alkaa toimen kamppailu sen sijoituspaikasta, ellei siitä ollut jo aikaisemmin saatu sitovaa sopimusta aikaan. Kansan sivistystarve ei ollut vielä herännyt siinä määrin, että kansakoulut olisi otettu vastaan tervetulleina kasvatuslaitoksina, todella kansan omina kouluina, joiksi ne nyt kaikkialla ovat muodostuneet. Vasta viime vuosisadan loppuun mennessä valistuneet kansankerrokset maaseudulla olivat oppineet ymmärtämään kansakoulujen työn tärkeyden, ja uusi vuosisata voi jo perustaa kansakouluja tarvitsematta enää kumota sellaista aikaisemmin varsin yleistä harhaluuloa, että kansakoulut olisivat vain »herroja» varten.

Tässä yhteydessä on lausuttava ilo siitä, että Mauno Olavi Soini saattoi kirjalliseksi testamentikseen jättää pätevän tutki-

muksen Isonkyrön kouluolojen varhaisvaiheista. Siinä on pelastettu ja koottu unohduksesta ja hajalähteistä paljon sellaista tietoa, joka ajan myrskyissä olisi saattanut hukkua ja siten vaikeuttaa vastaista tutkimusta.